

TRADIȚIE. INOVAȚIE. VALOARE.

Prof. Univ. Dr. Grigore Drondoe

Tradiția reprezintă o energie spirituală activă în istorie, ea este o forță care generează un incalculabil câmp de implicații în evoluția umanității. Din această perspectivă, tradiția este, deopotrivă și sursă de viață, și sursă de creație. Este sursă de viață pentru că, în calitatea sa de "memorie socială", fixează și conservă valorile, sensurile și direcțiile majore ale activității umane. Tradițiile autentice sunt menite să conserve și să transmită-sive voce, sive-scripto, sive-praxi-laturile fundamentale ale comportamentului umane și în special acele tradiții care asigură - cum dovedește antropologia - supraviețuirea și dezvoltarea grupului uman prin transmiterea valențelor operatorii în producția materială. Adăugăm aici, ca vector de importanță definitorie, tradițiile limbii, cu toate înrâuririle care decurg pentru evoluția spirituală a umanității. Tradiția este sursă de creație, pentru că degajă un autentic mesaj uman și propune o experiență evocabilă la nivelul tuturor epocilor istoriei umane. Tradiția este o constantă în procesul de producere și inovare al culturii materiale și spirituale, un termen care se insinuează în chip diferențiat, discontinuu dar într-o continuitate sui-generis, în realitatea prezentă și rămâne definitiv legată în conștiința umanității de ideea permanenței și continuității în plurale sfere.

Este clar că sfera considerațiilor generale poate fi latitudinar lărgită. Nevoie ar fi să punctăm, de pildă, dimensiunea și semnificația antropologică a tradiției și inovației. Dimensiunea

și semnificația lor psihologică, sociologică și estetic-axiologică. În legătură cu modul continuității marilor filoane de tradiție și inovație din sfera civilizației și a culturii s-ar putea aduce precizări pertinente și foarte importante. Studiul tradiției în raport cu arta și filozofia culturii în sens larg, impune cel puțin trei nivele de observație: 1) funcțiile pe care tradițiile din sfera culturii și civilizației le dețin în evoluția artei ca formă a cunoștinței umane; 2) modul specific în care arta le asimilează în sculptarea propriului său spațiu spiritual și 3) funcțiile tradițiilor literare și artistice în interiorul acestui proces și, mai ales, modalitățile specifice de angajare a termenilor acesteia în sistemul liniilor de evoluție interioară a artei.

Tradiția ca sursă de conflict, ca moment și act ostil, conservator, recalcitrant la semnele de primenire socială și spirituală constituie, de asemenea un motiv de reflexie mai ales sub aspectul reacției dificile, dar eroice a forțelor ținute până atunci în servitute. Sociologia culturii ne dovedește că nu toate deviantele sunt malefice. Ba, dimpotrivă istoria culturii și civilizației ne furnizează adevărate modele ale deviantelor benefice pentru umanitate. Din această perspectivă a sociologiei devianței s-ar putea desprinde atitudinea superioară și echilibrată impusă de marii rebeli ai științei, filozofiei și artei, ca și imaginea spiritelor care au opus inerției, tradiției și forțelor sociale care o motivau gratuitatea libertății absolute în revoltă.

Fenomenul "tradiției" este vast și complex. De aceea, pentru a evita generalitățile, vom restrânge câmpul investigației, insistând, cu precădere asupra raporturilor care se stabilesc între sistemul tradițiilor literare și artistice și procesele de evoluție din sfera literaturii și artei. Vom delimita câteva din componentele fundamentale mai ușor decelabile. Atitudinea artistului în raport cu destinele istorice ale literaturii și artei naționale circumscrie una din valorile de fundamentală importanță în sistemul tradiției literare și artistice.

Titu Maiorescu include, cu titlu de valori tradiționale ale literaturii române, atitudinea scriitorilor și artiștilor față de problemele vieții spirituale și sociale ale națiunii. Acest craiovean de geniu observa: "În Alecsandri vibrează toată inima, toată mișcarea compatrioților săi, câtă s-a putut întrupa într-o formă poetică în starea relativă a poporului nostru de astăzi. Farmecul limbei române în poezia populară - el ni l-a deschis; iubirea omenească și dorul de patrie în limitele celor mai mulți dintre noi - el le-a întrupat; frumusețea proprie a pământului nostrului natal și aerul nostru - el a descris-o (...). Când societatea mai cultă a putut avea un teatru în Iași și București - el a răspuns la acea dorință scriindu-i poezii și drame; când a fost chemat poporul să-și jerfească viața în războiul din urmă - el singur a încălzit ostașii noștri cu raza poeziei"¹.

La fel de nimerit sublinia Tudor Vianu în studiul intitulat - *Asupra caracterelor specifice ale literaturii române*: "Întocmai ca într-un trecut destul de lung scriitorii tineri ai zilelor de azi continuă să înstruneze vechiul instrument, plin de armonie, al limbii noastre romanice, cultivă inspirația națională și socială, dau operelor lor un sens luptător, vădesc aceeași apropiere de popor și de formele limbii și artei lui, păstrează apropierea de viață și măsura în expresie, mențin adică însușirile caracteristice întregului trecut al literaturii române... Fidelitatea către geniul național în revoluție este marca distinctivă a operelor care se nasc sub ochii noștri, programul și onoarea lor."²

În sistemul tradițiilor literare și artistice rememorăm, deasemenea, tradițiile literaturii și artei populare cu structurile ei spirituale și formele specifice. Mihai Pop este de părere că modelul versului "este unul din mijloacele prin care se păstrează forma tradițională a poeziei orale românești și este fără îndoială un mijloc mnemotehnic". În conexiunea tradiției-inovației, modelul versului "este elementul care ușurează improvizația".³ Inovația se dezvoltă în limitele normelor tradiționale, iar ideea de continuitate își dezvoltă, în acest spațiu, sensuri și finalități

distincte în raport cu tradițiile literaturii culte. Să nu uităm, în această ordine de idei tradițiile ornamenticii populare, formele și structurile decorative prezente în arta ceramicii, arhitecturii și vestimentației, procedeele populare de abstractizare și stilizare de la care pornește și inegalabilul C. Brâncuși. Notăm și sistemele melodice proprii și specifice cântecului popular (sisteme deschise, libere sau fixe), structurile melodice specifice cântecului liric, cântecului de ritual sau de ceremonial. Reliefăm concomitent universul mitologiilor populare, cu structurile formale care îl caracterizează structurile formale proprii și specifice legendelor, baladelor și basmelor la care se raportează Lucian Blaga, Al.Dima, Mircea Vulcănescu, Ion Taloș, Mircea Eliade, Dumitru Matei și mulți alții.

Sistemul tradițiilor literare și artistice nu poate fi cercetat în afara tradițiilor gândirii estetice. Atenționăm că punând în discuție acest punct de vedere nu ne raportăm la tradițiile gândirii estetice considerate din perspectiva esteticii ca știință, deci ca tradiții teoretice. Le înțelegem, mai cu seamă, ca o diagramă de principii și ipoteze constructive integrabile experienței artistice, indiferent de mediul lor istoric originar și indiferent de teoria care le-a motivat și le-a ridicat, inițial, la concept. Este vorba de acele principii estetice care sunt aduse în structura noii experiențe artistice, cu scopul de a valida, pe baze inedite, esența formei. Boris Tomașevski sublinia cu deplin temei că "discuțiile dintre noile și vechile școli literare apar a propos de motivarea estetică".⁴ Se știe că orice curent sau școală artistică își însușește anumite forme și moduri istorice de expresie. Tocmai de aceea tradiția literară și artistică deține, printre altele, o funcție circumscrisă necesității de a legitima, din punct de vedere estetic o formă artistică dată, un stil individual, o anume tendință. Conceptul de "real figurat", de exemplu, este o descoperire estetică mai veche. Acest concept apare pregnant la Plotin, după cum atrage atenția Rene Huyghe. Filosoful latin Plotin sugerează ideea că materia este opacă "logosului", tenebroasă și ostilă principiilor spirituale

transcendente. Realul devine apt pentru artă numai în măsura în care va fi transcendat, adică pregătit pentru contemplație și indicibil, și numai întrucât se eliberează și de pozitivitate, și de simțuri, și de intelect. Analizând acest principiu estetic, Rene Huyghe concluzionează că în acest fel "se descoperă zona care scapă de asemenea priviri, cât și reflecției, descripției vizibile, cât și explicației logice, aceea care desemnează ceea ce numim astăzi inconștient și în care Plotin situează entuziasmul, încântarea și abandonul de sine, ceea ce se inaugurează astfel nu este mai puțin decât calea pe care vor merge mult mai târziu oamenii ca Greco și Rembrandt, sau în sec. al-XIX-lea ca Delavrancea și Baudelaire"⁵. În același sens, indicând principiu estetic al modurilor nonfigurative de comunicare, Jannine Auboyer subliniază că aceste moduri se fundamentează estetic pe o teorie indiană "care a fost dusă la extrem de arta occidentală actuală"⁶. Jannine Auboyer expune principiu estetic indian desemnat prin termenul "rupa" care este formă, dar nu forma obiectului văzut, ci forma obiectului cunoscut, "rupa", forma, fiind concomitent și formă sensibilă și formă mentală.

Vladimir Streinu în lucrarea "Versificația modernă" atrage atenția că tradiția versului neregulat se găsește în poezia ebraică, în evul de mijloc și în perioada clasică a literaturii franceze din sec. al XVIII-lea. Integrăm, prin urmare, în arhitectonica tradițiilor literare și artistice, principiile estetice și în general, modurile de considerare estetică a realului specific unor stiluri-clasic, gotic, baroc sau diferitelor curente și orientări literar-artistice-realism, symbolism, naturalism, cubism, impresionism etc. Efectul imediat al faptului că un mod tradițional de reprezentare estetică nu obligă la aceeași expresie a obiectului se obiectează în variabilitatea de substanță, de formă și de valoare constructivă a principiilor care-l particularizează. Mai consemnăm că sistemul tradițiilor literare și artistice nu poate fi gândit în afara operei de artă individuale sau în afara tonalităților particulare ce fixează un moment de evoluție dat în istoria literaturii și artei universale sau naționale. Reliefăm,

ca atare, tradițiile consacrate prin opera unui Grigorescu, Luchian, Tonitza, Brâncuși sau Enescu, tradițiile liricii unui Alecsandri, Eminescu, Macedonski, Arghezi, Barbu, Blaga sau Marin Sorescu - înțelegând fie datele viziunii artistice sau coordonatele concepției estetice, fie problematica și temele, fie mijloacele de expresie specifice sau anumite forme de limbă, elocință, etc. - și subliniem frecvent, de exemplu, tradiția poeziei românești "din perioada interbelică din perspectiva structurii ei "cerebrale".

Conștiința teoretică - în ordinea gândirii sociale, științifice și filozofice - configurează, sub anumite aspecte și anumite sensuri, cadrul de referință al noii problematice de creație. Nu stăruim aici asupra relațiilor artei cu filozofia, cu știința sau cu alte forme ale conștiinței umane. Subliniem doar existența unei strânse conexiuni și a unui vast câmp de contact între arhitectonica tradițiilor literare și artistice și arhitectonica tradițiilor gândirii teoretice în general. Istoria literaturii și artei atestă faptul că transferul unor date intelectuale și conceptuale direct în structura imaginii artistice nu este exclus. Studiile efectuate în legătură cu expresivitatea plastică a spațiilor curbe -de pildă (Dufy, Matisse, Picasso) - s-au inspirat direct din fenomenele fizice descoperite în secolul nostru.

Hugo Friedrich, la rândul său nu exclude influența directă a concepțiilor religioase și teosofice, în general asupra compoziției (în nouă trepte) a celebrului poem mallarmean *Élévation*⁷. Nu este exclusă nici posibilitatea convertirii unor tradiții ale gândirii teoretice în tradiții artistice. Este știut că tema sociogenică, de pildă - tema tradițională în poezie -, ilustrează și o tradiție teoretică și una artistică. Să adăugăm imediat - pentru a preveni orice neînțelegere - că ideile, concepțiile, conștiința teoretică în general acționează cu precădere în câmpul viziunii artistului, constituindu-se ca termen al universului său imaginar. Universul imaginar al artistului va dezvălui întotdeauna un anume context conceptual. În acest sens, Constantin Brâncuși observa deosebit de penetrant "Statuile mele sunt ocaziuni ale meditației. Templele și

bisericile au fost și au rămas întotdeauna lăcașuri ale meditației...Poarta sărutului...vă vorbește despre marea bucurie că iubirea rămâne nemuritoare. Linia Mesei Tăcerii... vă sugerează curba închisă a cercului-care adună, unește și apropie”⁸. În acest sens putem vorbi, de pildă, de o viziune care își are sorgintea în tradițiile gândirii raționaliste - ca atitudine umană fundamentală - de o viziune care își trage seva din tradițiile gândirii umaniste, de viziuni artistice care se revendică de la tradiția spiritualității catolice (Rubens) sau ebraice (Chagall) sau de la postulatele filozofiei existențialiste formulate de A.Camus, J.P.Sartre, Soren Kierkegaard sau G.Marcel. Mai notăm că, uneori, tradițiile gândirii filozofice se convertesc, pe căi foarte complexe și delicate, în mijloace de investigație în construcția imaginii. Numărul pitagoreic cu profunde semnificații filozofice a fost utilizat ca număr în calculul intervalului muzical în scopul obținerii catharsis-ului orfic. Numărul pitagoreic poate fi însă ușor decelat în multe balade populare românești ca și în dramaturgia lui Lucian Blaga. Cunoscutul Yannis Xenakis, referindu-se la cercetările contemporane în muzică, afirmă că toți muzicienii moderni sunt pitagoricieni. Aceste impulsuri, influențe și conversiuni nu pot fi însă gândite în afara experienței de semnificație a artistului. Valoarea lor funcțională nu este o elaborație teoretică ci efectul actului critic și al dinamicii sale fabulatorii Andre Malnaux nota că Judecata de apoi, celebra frescă a lui Michelangelo din Capela Sixtină din Roma ”...s-a născut dintr-o meditație asupra figurilor, nu asupra credinței”⁹. În sistemul tradițiilor literare și artistice nu includ, ca un capitol de reală importanță în evoluția literaturii și artei, modalitățile de stăpânire a funcționalității limbajului artistic. Reținem aici tradițiile tehnicilor genuistice (tehnicile compoziționale, de pildă, și mijloacele stilistice care le susțin), tradițiile tehnice (în pictură, sculptură, arta textilă, cinematografei e.t.c). Teatrul modern reia, o dată cu trecerea la sălile mari, o veche tradiție antică. Funcția estetică a sunetului în amfiteatrul antic a fost și atunci și este și

astăzi un element organic implicat în creația obiectului estetic. Teatrul modern amplifică această tradiție, asociindu-și ca termen substanțial cuceririle electro-acusticii. Tradiția frescei are o istorie milenară. O întâlnim complex dezvoltată în Asiria și în Creta în mil.al-II-lea î.e.n. O nouă epocă de înflorire va cunoaște la Atena, dar mai ales în creștinism, care găsește în tradiția frescei unul din mijloacele principale de explicare a Evangheliei. Să remarcăm, în câmpul artelor plastice moderne o amplă dezvoltare a tradițiilor asociate a artei ceramice. Decorația și monumentalul modern dezvoltă la proporții neîntâlnite tradițiile acestei arte, faptul avându-și explicația într-o cultură puternic sprijinită pe factorul vizual.

Tradiția literară și artistică își afirmă existența mai ales ca sistem de elemente formale. Ca exemplu al mijloacelor de expresie și al procedeelor stilistice care particularizează și susțin specificitatea epicii, liricii, artei dramatice, plasticii, muzicii e.t.c., mijloacele de expresie și procedeele stilistice care concretizează și definesc diferitele genuri literare și artistice; structura formală a diferitelor teme, motive, mituri, etc., adică totalitatea elementelor formale care, venind din tradiție, intră în structura operei de artă. Sistemul elementelor formale - considerat în generalitatea sa - este și rămâne un sistem de sine stătător. Acest sistem apare, evoluează și se îmbogățește în și prin experiența internă a artei, dezvoltând efecte și funcții specifice în liniile de evoluție interioară a artei. Aceasta nu presupune însă că viața și evoluția sistemului de elemente formale se desfășoară în afara istoriei, în afara evoluției și seismelor sociale.

Consemnăm că literatura și arta nu trăiesc din "sugestia constructivă" a tradiției literare și artistice, ci, mai de grabă, invers: tradiția literară și artistică trăiește în și prin acțiunea transformatoare a literaturii și artei. Bazele ideatice și afective, valorile fondatoare ale acului de creație artistică nu se găsesc în sfera tradiției, ci în noul câmp ideologic și în noul spațiu de spiritualitate al literaturii și artei. În acest cadru, tradiția nu este

punctul de plecare, ci numai un moment. Ca moment, tradiția literară și artistică poate fi recunoscută ca valoare constituantă - la un nivel sau altul -, „poate fi descoperită deci ca ”sugestie”, dar numai dacă a fost descoperită ca funcție. Este firesc deci să considerăm ”sugestia constructivă” a tradiției în ambianța procesului care o decide. Artistul se raportează - conștient sau nu - la o tradiție. Ne aflăm, prin urmare, în fața unui act subiectiv, în sensul că artistul caută o soluție, dar ceea ce îl poate conduce la o soluție, nu este tradiția, ci viziunea, acea modalitate particulară și ireductibilă de a elabora o nouă lume. Noul în artă nu este ”noutatea vechiului”, iar inovația, cu atât mai puțin, nu este și nu poate fi rezultatul unei investigații în ordinea formală și ideativă a tradiției. A continua în artă nu înseamnă a duce mai departe sensurile tradiției prin intermediul unui proces de ”adecvare” și ”naturalizare”, ci supunere la necesitatea de a formula un răspuns unor noi întrebări. Căci nu este vorba de a construi noi forme în sine, ci de a da formă noilor valori.

Am putea concluziona că tradiția literară și artistică se propune artistului fie ca atitudine spirituală și civică în raport cu funcțiile estetice și sociale ale artei sale, fie ca structură formală codificată în forma anumitor forme de creație (tradițiile literaturii și artei populare), fie ca mod de creație sau ca un concept particular de creație, fie ca modalitate particulară de a stăpâni funcționarea limbajului artistic, fie ca temă, viziune sau ca mijloc de expresie. Acest distincții poartă o valoare metodologică deosebită, fiindcă din perspectiva raportului tradiție - inovație e absolut necesar să distingem între funcțiile tradițiilor literare și artistice care intră în actul de creație ca atitudine, ideal socio-estetic, mod de creație, concept de creație, temă sau viziune etc. și între funcțiile pe care sistemul de elemente formale le dezvoltă în structura operei de artă, în evoluția unui gen literar sau artistic dat, în evoluția internă a literaturii și artei în general. La rândul ei inovația nu poate fi înțeleasă și explicată ca diferență și diferit, ca distanță și distanțare estetică și raport estetic decât dacă o gândim

în mișcarea lăuntrică a limbajului artistic și dacă o punem în relație cu modul specific de evoluție și integrare a procedeelelor și elementelor formale în noi sisteme de relație. Inovația trebuie gândită ca raport estetic. Valoarea unei inovații stă în raport direct cu valoarea estetică a operei tradiționale care o inspiră fără a pierde însă din vedere tensiunile ideatice și socio-umane ale momentului și devenirii istorice.